

Aalesund Historielag
Postboks 150, 6001 Ålesund
aalesund.historielag@gmail.com

Fortidsminneforeningen
Postboks 114, 6001 Ålesund
sunnmore.lokallag@gmail.com

Problemstillinger i forbindelse med kulturminnevern i Ålesund

Folkemøte om byutvikling og arkitektur 2015

Våren 2014 arrangerte Fortidsminneforeningen Sunnmøre lokallag et folkemøte i Ålesund i forbindelse med Norgesturneen til Sørlandsrefsere Erling Okkenhaug. Her viste vi Pål Winsents sin dokumentarfilm om Okkenhaugs engasjement omkring byutvikling, arkitektur, utbygging og vern av bymiljøet i Risør. Tematikken i filmen ble knyttet opp til samme utfordringene vi har hatt i flere tiår i Ålesund. Til dette folkemøtet stilte vi spørsmålet: *Hvem skal bestemme hvordan Ålesund skal se ut?* Panelet besto av: Bjørn Tømmerdal (ordfører), Ole A. Søvik (byplansjef), Albert Aarøe (prosjektleder utbygging på Skansekaia), Nils Anker (direktør Kulturkvartalet) og Sindre Nakken (lokalpolitiker). Diskusjonen resulterte i et ganske klart svar på vårt spørsmål, nemlig at det er utbyggerne som de siste tiåra har vært toneangivende krefter i å påvirke hvordan Ålesund er blitt seende ut.¹ Det vil si: utbyggerne har fremlagt sine ønskede prosjekter som deretter er godkjent av Ålesund kommune. En rekke utbygginger har de siste tre-fire tiåra vært med på å forme bysentrum og har i mange tilfeller gått på bekostning av Ålesunds verneverdige arkitektur og kulturhistoriske bygningsmiljø.

Den 25. august 2015 arrangerte Aalesund Historielag og Fortidsminneforeningen i samarbeid med Sunnmørsposten en oppfølger til arrangementet med Sørlandsrefsere. Dette folkemøtet om byutvikling og arkitektur 2015 hadde alt fokus rettet mot Ålesund by. Utelukkende politikere ble denne gangen invitert til panelet, siden det jo er disse som godkjenner utbyggingsprosjekter. Politikerne sitter med makta til å bestemme hvordan bygningsmiljøet i byen skal forvaltes. I panelet satt toppkandidatene Eva Vinje Aurdal (Ap), Geir A. Stenseth (Frp), Edvard Devold (H), Tore J. Øvstebø (Krf), Anders Lindbeck (SV), Kirsti Dale (V) og Hans K. Knutsen (Ål.lista). Følgende spørsmål ble stilt på folkemøtet: 1) *Er det greit at utbyggerne bestemmer hvordan Ålesund skal se ut?* 2) *Skal det arkitektoniske og kulturhistoriske særpreget i Ålesund bevares eller ødelegges?* 3) *Trenger vi en byantikvar i Ålesund?*

Teksten som her følger gir en bakgrunn for temaene og spørsmålene tatt opp til folkemøtet, nemlig aktuelle problemstillinger knyttet til byutvikling, arkitektur, bygningsmiljø, kulturminnevern, særpreget og identitet i Ålesund. Her knyttes emnene byutvikling og arkitektur opp til en debatt som har pågått med vekslende kraft i Ålesund siden 1970-tallet. De siste 20 åra står mest i fokus. Notatet var utgangspunkt for det innledende foredraget holdt av Torgeir Melsæter i starten av folkemøtet. Aalesund Historielag og Fortidsminneforeningen vil nå ytterligere betone argumentene som fremkommer i notatet. Disse danner et sentralt fundament til vårt opprop for byantikvar i Ålesund.

¹ Jfr. SUNDE 2014.

Byutvikling i et særpreget kulturhistorisk miljø

Ålesunds særpreg og utfordring:

Gjenreisingsbebyggelsen i Ålesund oppført tidlig på 1900-tallet etter bybrannen er bemerkelsesverdig på flere måter. I stil og form henger bygningene nøye sammen. Jugendstilen blandet seg her med historismens symbolske uttrykk. Standssamfunnet innvirket på husenes utforming, størrelse og funksjoner. Man la vekt på det vakre, estetiske og velproporsjonerte. Bygningene ble oppført for 'evigheten' med materialer av topp kvalitet. De fikk skrått skifertak, elegante murpussfasader, sprosserike vinduer, ornamenter, rosetter og listverk i en rekke profiler og størrelser. Den homogene byen klatret på sine hauger og møtte sine naturlige avgrensinger ved sjøen. Gjenreisingsbebyggelsen er et eneste stort gesamtkunstverk i jugendstil og historisme. Den utgjør selve kjernen i Ålesunds særpreg som by.² Byutviklingen i Ålesund har siden 1960-åra gått i retning av å gradvis svekke den verneverdige arkitekturarven. Kortfattet dreier det seg om ødelegging og dårlig vedlikehold av gammel bevaringsverdig bebyggelse, gjentetting av siktlinjer og åpne byrom samt oppføring av moderne hus som bryter til dels brutalt med det unike bygningsmiljøet.³

Begrepene *byutvikling* og *arkitektur* omfatter en rekke problemstillinger. Hva forventer innbyggere og besøkende av Ålesund? Et sentralt tema til folkemøtet var hvordan byens kulturhistoriske og arkitektoniske *særpreg* kan beholdes for fremtida. Dette er Ålesunds største ressurs for hele byens befolkning på lang sikt. Således må naturlig nok den gode eller positive byutviklingen og arkitekturen være den som tjener dette målet best. Den dårlige eller negative byutviklingen og arkitekturen blir naturlig nok den som ikke ivaretar særpreget. Den gangen Ålesund ble gjenreist etter bybrannen i 1904 var folk faktisk mer fremtidsrettet enn i dag. Husene ble bygd med tanke på å vare lenge, noe den estetiske utformingen samt håndverks- og materialkvaliteten uttrykker. En sammenlikning med hus som oppføres i dag gir store kontraster. Dagens samfunn er i rask endring og uforutsigbart. Ønsket om å gjøre noe nytt og såkalt fremtidsrettet er ofte et ideal både i nærings- og byutvikling generelt. Her er det viktig å tenke gjennom hva som tjener byen best på kort eller lang sikt. Utfordringen er å sørge for at ny virksomhet integreres i pakt med kulturarven.

Kulturarvens verdier:

I Europarådets rammekonvensjon om kulturarvens verdi for samfunnet (Faro-konvensjonen), som Norge har sluttet seg til, søker man å "framheve at vern av kulturarven og en bærekraftig bruk av den har som mål å skape menneskelig utvikling og livskvalitet."⁴ Her fremholdes alle folks rett til å få bevart sin kulturarv. Ålesunds kulturminner utgjør byens arv for fremtida, og vi sitter således med denne til låns. En sterk forankring i en historisk og tradisjonell kontinuitet gir identitet og trygghet til et samfunn på lengre sikt. Faktisk halvparten av alle nordmenn mener at myndighetene må gjøre mer og bevilge mer penger for å ta vare på landets kulturminner, slik at de kan komme befolkningen til gode.⁵

² Jfr. TVINNEREIM 1981; FARSTAD 2011; samt GRYTEN 1996.

³ Jfr. MELSÆTER 2015.

⁴ Jfr. *Europarådets rammekonvensjon om kulturarvens verdi for samfunnet, FARO-konvensjonen*, (vedtatt i Stortinget 2/6-2009, konvensjonen trådte i kraft 1/6-2011), avd. 1, artikkel 1.

⁵ Jfr. "Bruk ivaretar bevaring", tekst lagt ut på Norsk Kulturminnefondets internettside: www.kulturminnefondet.no (publ. 5/8-2015).

Kulturarven har også en stor økonomisk verdi for folk.⁶ Steder med bygningsarv tiltrekker seg både beboere, besøkende og næringsdrivende. Når eierne lykkes i å ivareta kulturhistoriske verdier, resulterer dette som regel i næringsutvikling som gir lønnsomhet og dermed muligheter for å holde kulturminnet i stand også i fremtiden.⁷ Turister og andre tilreisende vil alltid være på jakt etter det særegne og originale ved et sted. Et godt bevart bymiljø vil sann sett trekke folk til Ålesund, som legger igjen penger her. Hoteller og andre overnattingssteder som kan vise til originale interiør vil naturlig nok være mer attraktive for besøkende enn de som likner alle andre steder. Merkelig nok synes enkelte hotelleiere i Ålesund å ikke ha forstått dette.

Salgsverdien av leiligheter med originalt inventar vil utvilsomt ha en større verdi enn kopier og generelle moderne bygningselementer. Det virker faktisk underlig nok som om veldig mange boligspekulanter ikke benytter seg av de verdiene gamle hus kan gi. Autentisitet kan ikke erstattes.⁸ Tidligere brukte man treverk av topp kvalitet til både vinduer og dører.⁹ Rent økonomisk så er det faktisk sløseri å kaste ut originale dører, listverk og vinduer da disse representerer en stor, men lite påaktet, ressurs for huseieren.¹⁰ Et moderne vindu har en levetid på kanskje 20–30 år, mens et 100 år gammelt vindu fra et ungdoms hus i Ålesund ved jevnlig og ganske enkelt vedlikehold kan vare i minst 100 år til.¹¹ Gamle vindusglass har estetiske kvaliteter som langt overgår nye vinduer og øker også verdien betraktelig. Når det gjelder varmetap ved enkle vinduer kan dette forholdsvis enkelt kompenseres for ved å isolere med et ekstra vindusglass på innsiden av det gamle. På lang sikt er det mer økonomisk å ta vare på gamle elementer i et hus enn å skifte ut alt med nye materialer.

Er det greit at utbyggerne bestemmer hvordan Ålesund skal se ut?

Fra estetikk til profitt:

Etter bybrannen i 1904 ble gjenoppbyggingen av Ålesund stort sett overlatt til arkitekter og byggherrer. Uten klare retningslinjer for stilutforming og estetikk skapte de et variert men samtidig helhetlig og homogent arkitektonisk resultat som i dag fortsatt utgjør byens lokale særpreg.¹² Her gjorde tidsånden seg gjeldende. Arkitektene og byggherrenes innsikt i humanistiske fagdisipliner samt standssamfunnets hang til representative, symbolske og estetiske uttrykk formet byens utseende. Fasade, trapperom og værelser ble utformet etter nøye kriterier. Selv de forskjellige størrelsene på listverk i takene var gjennomtenkt for å vise rommenes funksjoner i husholdet. Håndverkerne var kunstnere som kunne sine fag. Tidlig på 1900-tallet var selv vanlige leiegårder med sin rike fasadedekor ment å skulle gi skjønnhet og glede ikke bare til beboerne av husene, men til alle mennesker som passerte dem. Man så på den private arkitekturen som et offentlig anliggende som skulle gi noe til allmennheten.¹³

⁶ Jfr. BJØRGEN 2015.

⁷ Jfr. "Bruk ivaretar bevaring", tekst lagt ut på Norsk Kulturminnefondets internettside: www.kulturminnefondet.no (publ. 5/8-2015).

⁸ Jfr. FARSTAD 2011, s. 83–84.

⁹ Jfr. *Sunnmørsposten* (20/9-2014), s. 30–31; samt *Nytt i Uka* (19/11-2014), s. 44.

¹⁰ VERNEPLAN 1993/2001, s. 68.

¹¹ Jfr. *Nytt i Uka* (19/11-2014), s. 44.

¹² Jfr. TVINNEREIM 1981, s. 162–171, 202–205.

¹³ Jfr. Dag Myklebust, i: GRYTEN 1996, s. 9. Jfr. ellers VILLASTRØK 2015.

Hva skjer så i dagens samfunn når man lar utbyggere og deres arkitekter bestemme Ålesunds utseende? Resultatet er i de fleste tilfeller overproporsjonerte hus med flate tak og stive fasader. Dette har ikke bare med stilutvikling og modernitet å gjøre, men kan i stor grad knyttes til samfunnets endringer de siste 50 åra. Arkitekturen har opp gjennom historia alltid gjenspeilet idealer i samfunnet og da i særlig grad uttrykt interessene til sin byggherre. Slik er det fortsatt. Den generelle trenden i dagens samfunn er at utbyggeren skal tjene mest mulig penger på sin bygning. Dette idealet har fått sterkt fotfeste også i Ålesund sentrum. Profittjaget gjenspeiler seg helt klart i husenes størrelse og utforming. Et viktig mål er å få en maksimal utnyttelse av eiendommen i bredde og høyde. Flate tak gir full utnyttelse av loftsetasjen. Det er denne typen bygninger som kan kalles *profittarkitektur*, og den er en trussel mot Ålesunds særpreg.¹⁴ Eieren sitter igjen med høy gevinst, men på lang sikt er det samfunnet generelt som blir taperen i og med at bygningsmiljøet i byen svekkes.

Riving fremfor integrering:

Viljen blant private utbyggere til å integrere ny virksomhet i gamle bygninger samt tilpasse nye hus til det kulturhistoriske landskapet har vist seg å være ganske fraværende i Ålesund de siste tiåra. Her kan nevnes utbyggingen av Ålesund storsenter i 1997/98, som førte til riving av flere verdifulle Jugendhus og rasing av et stort grøntareal.¹⁵ Ved å integrere disse gamle verneverdige strukturene heller enn å fjerne dem, så kunne man her frembragt et kjøpesenter som sannsynligvis ville fått internasjonal oppmerksomhet som mønster på god byutvikling.¹⁶ Utvidelsen av Parken Hotel i 2007 førte videre til ribbing av gjenreisningsbebyggelsen i Storgata/Einarvikgata. Her var det mulig å ta vare på disse gamle husene og integrere rommene i det nye hotellet som originale 'jugendværelser'. Utbyggeren var tydeligvis ikke interessert i det.

En aktuell sak er forslaget om å bebygge et område på Borgundveien hvor det såkalte Rosehuset (Borgundveien 42) befinner seg.¹⁷ Her er det mulig å integrere dette høyst verneverdige huset som naturlig midt- og utgangspunkt for det nye boliganlegget.¹⁸ Et annet aktuelt prosjekt som ligger på vent er utbygging av Badeland på Utstillingsplassen. Tegninger som foreligger for dette prosjektet viser hvordan utbyggeren ønsker å rive de verneverdige Stallane fra 1913 for å bygge noe helt nytt.¹⁹ Skulle dette skje, så vil nok et umistelig ålesundsk kulturminne gå tapt. Ved å integrere Stallane som inngangsområde for Badeland vil fortid, nåtid og fremtid gå hånd i hånd.

Det er faktisk i en lang rekke tilfeller mulig å integrere nye prosjekter og funksjoner i gamle strukturer. Selvfølgelig vil dette kreve litt mer, og kanskje blir ikke overskuddet i penger til utbyggeren fullt så stort som det kunne ha blitt. Men på lang sikt vil bevaring av kulturmiljøet ved integrering av noe nytt i noe gammelt utvilsomt tjene befolkningen i samfunnet mest. Utbyggeren kan da hedres for å ha gjort noe for samfunnet av varig og viktig betydning.

¹⁴ MELSÆTER 2015.

¹⁵ Jfr. FARSTAD 2011, s. 76, 78.; samt FARSTAD 1998.

¹⁶ Jfr. O. Alme, "Skal vi rive skiten?", i *Nytt i Uka* (11/6-1997), s. 24–25.

¹⁷ Jfr. *Sunnmørsposten* (25/4-2015), s. 6.

¹⁸ Jfr. SKARBØ 2015b; samt APPELL 2015.

¹⁹ Jfr. *Nytt i Uka* (15/4-2015), s. 18–19.

Utbyggernes makt og mål:

Flere eksempler fra de siste tre tiåra i Ålesund viser hvor utbyggere har fått bre sin virksomhet ut i det offentlige rom og presset gjennom prosjekter som har svekket Ålesunds særpreget. En helt aktuell sak er byggingen av Aksla parkering, som kunne beriket byen i meget stor grad. Kvalitetene til dette prosjektet ble imidlertid forringet ved at utbyggeren insisterte på å ha innkjørsel i Rådstugata og utkjørsel i Einarvikgata over Kongensgate (gågata). Trafikken i kjernesentrum vil dermed komme til å øke heller enn å minske. Forslaget om å ha innkjørsel i Ysteneset og utkjørsel ved Flatholmen mente initiativtakerne til parkeringstunnelen ville bli en for kostbar løsning for et privat prosjekt.²⁰ Et annet utmerket forslag om at utkjørselen kunne være i Storgata/Skaregata, for på den måten å lede bilene direkte til veien og tunnelen bak fjellet, ble også avvist.²¹ Ordføreren sa under folkemøtet med Sørlandsrefseren i 2014, at det hadde vært ønskelig å få til en lang innkjøringstunnel fra Ysteneset, men at det ble gitt tydelig beskjed fra utbygger om at dersom inn- og utgang i Rådstugata/Einarvikgata ikke ble valgt så ville Aksla Parkering ikke bli bygd.

Utbyggerne av de nye kontorbygningene på Skansekaia har tydeligvis fått det som de ville på Nordsida av byen. Utbyggingsplanene på Sørsida resulterte for noen år siden i slags folkeaksjon for å få en arkitektkonkurranse om utformingen av dette området. Nordsida synes ikke å være prioritert like høyt som Sørsida. I forbindelse med byggingen på Skansekaia fortalte ordføreren under folkemøtet med Sørlandsrefseren at firmaene som skal bruke de nye bygningene der er verdensledende i den maritime industrien, og at det sånn sett måtte være et mål å holde disse i Ålesund. Hvilke garantier fikk så ordføreren fra utbyggerne på Skansekaia? I Trondheim hadde man for noen år siden en utbyggingssak ved Nidelva. Firmaet som ville bygge ut i elva, og sånn sett ødelegge siktlinjene i elveløpet langs de gamle sjøbuene ut mot fjorden, truet med å flytte fra byen om de ikke fikk sitt prosjekt gjennom. Tillatelse til byggingen ble gitt, men noen få år seinere flyttet allikevel bedriften fra Trondheim og huset har blitt stående igjen som et monument over en byutvikling tuftet på en kortsiktig tankegang.

Fenomenet med at utbyggere presser kommunepolitikere til å gi etter for sine krav er altså ikke særegent for Ålesund. En by som gjerne hentes frem som eksempel på fremragende byutvikling er Drammen. Den nyrenoverte elvebyen har riktignok fått en formidabel ansiktsløftning og fått ryddet opp i mye grums ved elvebredden, men i byutviklingens navn har man i Drammen tilintetgjort store deler av den høyst verneverdige trehusbebyggelsen i byen.²²

Er det en god idé å skulle overlate utformingen av Ålesund til utbyggerne? Disse besitter riktignok en finansiell ryggrad til å sette i gang prosjekter. Men har utbyggerne innsikt i hva som faktisk gagnar hele byen på lang sikt? Kulturminnene i Ålesund er endt opp som salgsobjekter. Verneverdige byvillaparker stykkes opp med tanke på å selge tomten for å tjene penger.²³ Bevaringsverdige hus ribbes for sitt originale innhold og erstattes med noe nytt av dårligere kvalitet. Profittarkitekturen brer om seg. Skal utbyggerne få lov til å fortsette å være toneangivende i avgjørelsene om hvordan Ålesund skal se ut, eller skal kommunen ta hensyn til hva fagfolk og befolkningen ellers i byen mener?

²⁰ Jfr. "De forbereder Ålesunds kraftigste smell", tekst på internett siden til NRK Møre og Romsdal: www.nrk.no (publ. 30.10.2013).

²¹ Jfr. SUNDE 2014.

²² Jfr. R. Spaans, "Drammen, elveby med saneringsiver", i *Dag og Tid* (nr 13/14, mars-april 2015), s. 17–19.

²³ Jfr. avsnittet *Tettpakket fortetting*, nedenfor.

Skal det arkitektoniske og kulturhistoriske særpreget i Ålesund bevares eller ødelegges?

Lang vernedebatt:

Hvorfor skal vi ta vare på Ålesunds arkitektoniske og kulturhistoriske særpreg? Hvilken verdi har dette for byen på kort og lang sikt? Kan man utvikle Ålesund og samtidig beholde bygningsmiljøet intakt? Debatten omkring byutvikling og arkitektur har vært et stadig tilbakevendende tema i Ålesund gjennom mange tiår. Kulturhistorikeren Per Fett utbrøt så tidlig som i 1958: "Det var et lite sjokk å komme tilbake til Ålesund i sommer. Er dere ålesundere klar over at dere er i full gang med å ødelegge byens virkelige særpreg? Dette at dere har hele gatebilder noenlunde enhetlig preget av en bestemt bygningsstil?"²⁴ Skal tro hva den gode Fett hadde sagt hvis han fikk se Ålesund i dag.

Særlig fra 1970-åra og fremover har det blitt fremlagt en lang rekke overbevisende argumenter for å ivareta Ålesunds bygningsmiljø.²⁵ Ved å bla gjennom aviser fra de siste fire tiåra så går man seg nærmest vill i jungelen av artikler og kronikker som dreier seg om den bevaringsverdige jugendbyen. Karakteristisk for skriviene er at mye av de samme slående argumentene stadig gjentas: Ålesund har i verdenssammenheng en unik arkitekturarv. Men hva har man så oppnådd etter flere tiårs vernekamp? I en forskningsrapport om kulturarv og stedsidentitet utarbeidet i 2009 av NIKU/NIBR²⁶ får vi servert følgende brutale sannhet: "Ålesund har med utgangspunkt i gjenreisingsbyen hatt en mulighet for å utvikle et bybilde som selv i europeisk sammenheng ville ha kunnet fremstå som unikt. Med et noe større fokus på denne kulturarven ville byen kunne ha vært en av Europas mest helstøpte og interessante Jugendstilbyer. Dette særpreget er imidlertid i ferd med å viskes ut."²⁷

Til tross for iherdige forsøk de siste fire tiåra med å tale bevaringens sak i Ålesund har altså byen siden 1970-tallet fått sterkt svekket sitt kulturhistoriske bygningsmiljø.²⁸ Svekkelsen kan knyttes til grovt sett tre problemområder: 1) De gamle verneverdige husene i byen blir dårlig vedlikeholdt både ut- og innvendig. Mange av dem er helt revet ned mens noen har fått beholde kun sine originale fasader eller sistnevnte er blitt erstattet av en kopi; 2) Ny bebyggelse integreres i stor grad på en dårlig måte til den verneverdige gjenreisingsbebyggelsen; 3) Gateløp, grønne lunger, siktlinjer og åpne byrom tettes igjen. Byen vokser utover sine naturlige bredder.

Riving og ødelegging:

Byutviklingen de siste tiåra i Ålesund har i mange tilfeller gått i retning av å ødelegge noe gammelt verneverdig for så å erstatte dette med noe nytt av dårligere estetisk og materialmessig kvalitet. Rivingen av Rønnebergvillaen på 1970-tallet fikk stor oppmerksomhet.²⁹ Dette skjedde ikke etter press fra noen privat utbygger, men var et prosjekt utført av kommunen selv. Et interessant forslag om å bevare villaen og bygge et nytt rådhusanlegg rundt Rønneberghaugen fikk ikke gehør hos bystyret. Ofte fremholdes rivingen av Rønnebergvillaen som et slags

²⁴ Sitert fra: GRYTTE 1999, s. 409.

²⁵ Jfr. bl.a. *Sunnmørsposten* (1/6-1976); *Sunnmørsposten* (5/11-1985); *Sunnmøre Arbeideravis* (5/6-1976), s. 15; VERNEPLAN 1993/2001; GRYTTE 1999, s. 409–423; samt FARSTAD 2011, s. 75–77.

²⁶ NIKU = Norsk institutt for kulturminneforskning; NIBR = Norsk institutt for by- og regionforskning.

²⁷ Sitert fra: KULTURARV 2009, s. 60.

²⁸ Jfr. H. Grytten, *Byvandring*, bd. 5 (Ålesund, 1984), s. 126–133; FARSTAD 2011; K. Rypdal, "Jugendbyen Ålesund, perler for svin?", i *Sunnmørsposten* (3/7-1997); *Sunnmørsposten* (29/6-2007), s. 4–5; *Nytt i Uka* (2/6-2010), s. 29–31; *Nytt i Uka* (16/6-2010), s. 22; *Nytt i Uka* (15/6-2011), s. 22; samt MELSÆTER 2015.

²⁹ Jfr. A. Farstad, "Historien om et tapt hus", i *Sunnmørsposten* (22/5-1999), s. 28; GRYTTE 1999, s. 210–227; B. J. Dale, "Folkelig kamp for måser og gråstein. En sørgelig historie fra Ålesund", i *Profil*, (1975), s. 4–7.

vendepunkt, at man nå ble interessert i å ta vare på Ålesunds unike bygningsmiljø. Riktignok ble fra 1970-åra flere oppmerksom på kvalitetene som lå i byens historiske arkitektur. Samtidig var rivningen av Rønnebergvillaen et slags startskudd for videre store og målrettede ødeleggelser av Ålesunds verneverdige bygninger. På 1980- og 90-tallet ble en rekke ungdomshus jevnet med jorda, og i flere tilfeller ble fasadekopier eller nybygg som liknet på de gamle husene satt opp i stedetfor.³⁰ De siste par tiåra har rivningen av hele hus avtatt, men ved rehabiliteringsprosjekter har veldig mye originalt interiør i gjenreisingsbebyggelsen blitt ødelagt.³¹

Brytning og tilpassing i arkitekturen:

Ålesunds unike bymiljø er i løpet av de fire siste tiåra i sterk grad forringet ved dårlig tilpassing av en rekke nye bygninger til den verneverdige bebyggelsen.³² Det dreier seg her i stor grad om ovennevnte profittarkitektoniske bygninger, men også om andre moter i moderne arkitektur. Veldig ofte bryter nye hus mot den homogene ungdombyens estetiske, elegante linjer. Generelle tendenser er stive fasader, flatt tak og store proporsjoner. Av aktuelle eksempler kan nevnes Hotel Waterfront i Nedre Strandgate, Nordeabankbygget i Notenesgata, Waaganbygget i Korsegata, Kontorbygningene på Skansekaia, Sandborgbrygga og Bølgen atrium i Nedre Strandgate. Planlagte prosjekter ved Utstillingsplassen, på Borgundveien og i Brunholmgata viser liknende tendenser i størrelser og utforming.³³ I Ålesund har man de siste tiåra enten fulgt generelle trender i arkitekturen, som er kommet til byen utenfra, eller man har forsøkt å kopiere eller la seg inspirere av gjenreisingsbebyggelsen. Resultatene har hatt vekslende kvalitet.

Bør ny arkitektur bryte med eldre bygningsmiljøer eller skal den tilpasse seg? Dette er en vanskelig problemstilling.³⁴ Et generelt prinsipp om at arkitekturen må gjenspeile sin egen samtid har jo absolutt noe for seg.³⁵ I byer med variert bebyggelse fra mange historiske perioder, kan nye bygninger være friske innslag i bybildet. Men dette gjelder ikke nødvendigvis for alle steder. Ny arkitektur må så visst ikke nødt å bryte med den gamle.³⁶ Hvordan definerer man egentlig sin egen samtids stiluttrykk? Når går vi over til en ny stil og hvem skal bestemme dette? Etter ødeleggelsene under 2. verdenskrig valgte flere byer i Europa, som Dresden og Nürnberg, å gjenoppføre sine sentrum i overensstemmelse med det tradisjonsrike særpreget fra før krigen. Samtida sin 50-tallsstil ville ikke gjort samme nytten. I Tirol-området i Europa bygger man fortsatt hus i karakteristisk *tirolerstil*, som gjør dette landskapet til en estetisk nytelse. I Santa Barbara og Santa Fe i USA har man bestemt seg for å beholde disse byenes kulturhistoriske miljøer ved at nye hus må innordnes de lokale bygningsstilene på stedet. Poundbury i England er et slags eksperiment på hvordan en by i dagens moderne samfunn kan bygges i tradisjonell stil.

Ålesund har en homogen historisk arkitektur som definerer byens særpreget. I et slikt spesielt bygningsmiljø vil begrepet *stedets ånd* (genius loci)³⁷ være utmerket som retningsgivende for å beholde identiteten og kvalitetene i bymiljøet. Det dreier seg her om å finne enkelte karakter-

³⁰ Jfr. *Sunnmørsposten* (26/7-1985), s. 4; *Sunnmørsposten* (5/11-1985), s. 4; GRYTEN 1999, s. 435–479; FARSTAD 2011, s. 77–78. Jfr. ellers avsnittet: *Riving fremfor integrering*, ovenfor.

³¹ Jfr. avsnittet: *Brudd mot vernebestemmelser*, nedenfor.

³² Jfr. SKARBØ 2015a; samt MELSÆTER 2015.

³³ Jfr. *Sunnmørsposten* (14/7-2015), s. 6; samt *Nytt i Uka* (24/6-2015), s. 4.

³⁴ Jfr. *Sunnmørsposten* (4/2-2002), s. 4.

³⁵ Jfr. C. Rønneberg, "Samtidsarkitekturen i Ålesund", i *Nytt i Uka* (8/4-1999), s. 20–21; *Sunnmørsposten* (15/11-2014), s. 27–31; samt *Nytt i Uka* (11/5-2000), s. 15.

³⁶ Jfr. U. Andenæs, "Må alt det nye bryte med det gamle?", i *Aftenposten* (27/9-1999).

³⁷ Jfr. A. Vogler & A. Vittori, *Genius Loci in the Space-Age*, Paper, 1st Infra-Free Life Symposium, (Istanbul, 2006), særlig s. 7–13.

istiske trekk ved stedet som leder an i planlegging og oppføring av nye bygninger, på linje med ovennevnte strategier i Tirol, Santa Fe og Santa Barbara. Inspirasjonen kan hentes fra natur, topografi, eldre historisk arkitektur, tradisjoner eller levesett på stedet. I stedetfor å hele tida være opptatt av å gjøre noe nytt eller å følge generelle globale trender i arkitekturen, kan man altså la historien og landskapet legge premisser for utformingen av nye hus. I Ålesund finnes et hav av interessante linjer som arkitekter/utbyggere kunne tatt opp uten å kopiere. Gjenreisingsbebyggelsen var selv i stor grad et resultat av mange eldre stiler og symbolske uttrykk fra historismen. I tillegg til jugendstil finnes her både nygotiske, nybarokke og nyklassiske elementer i tillegg til nasjonalromantikk og dragestil. Et av Ålesunds mest typiske trekk er de skrå skifer-takene, som er med på å definere hele byen.³⁸ De spiller på lag med fjellene og knausene i landskapet, og er særlig viktige siden Ålesund har så mange hauger hvor byen kan betraktes ovenfra. Parkeringshuset på Brunholmen viser hvordan et moderne hus kan vokse ut av stedets tradisjoner uten å være en kopi. På avstand minner bygningen om ei sjøbu, men på nært hold ser man at dette er et moderne hus oppført i tradisjonell stil men tilpasset nye funksjoner.

På Museumshaugen i Ålesund har man god utsikt til den elegante historiske bebyggelsen som klatrer oppover Aspøya. I brutal kontrast til denne står de firkantede bygningene i og omkring Rådhuskvartalet. Ålesunds unike kulturhistoriske røtter og særpreg er et naturlig utgangspunkt for arkitekturen og byplanleggingen i sentrum.³⁹ Ved å få på plass klare krav til oppføring av nye hus, så kunne man faktisk klart å videreutvikle en særegen *ålesundsstil*, som ville vokst ut av gjenreisingsbebyggelsens egenart uten å være en kopi av denne. Ved å fylle opp Ålesund med bygninger man i teorien kan finne hvor som helst i verden er ikke med på å opprettholde særpreget i byen.

Tettpakket fortetting:

Trenden med å fortette Ålesund sentrum har pågått noen år, men virker nå å ha blitt del av et bevisst 'nasjonalt fortettingsprogram'. Oslo skal også fortettes ytterligere der byen er tettest fra før, og fremtidige utbygginger kan komme til å true store historiske bymiljøer i hovedstaden.⁴⁰ De åpne byrommene, grøntarealene og siktlinjene i Ålesund sentrum er verdifulle for folk som bor her, og samtidig er disse viktige for å ivareta bygningsmiljøet og kulturlandskapet. Hvorfor en smal og langstrakt by som Ålesund med et allerede meget kompakt sentrum skal fortettes enda mer virker merkelig. En utbygging av offentlig kommunikasjon, som f.eks. en bybane, ville stort sett nådd de aller fleste folk i byen på strekningen fra Nørvasundet til Slinningen. Ved å bygge en bybane ville også biltrafikken i sentrum effektivt kunne reduseres.

Det gamle prinsippet i Ålesund om at gateløp i nord/sør-retning skal starte og ende i sjøen har i flere tilfeller ikke blitt overholdt. Grensegata, Latinskolegata, Gange Rolvs gate, Ragnvald Jarls gate og Eystein Orres gate er tettet igjen, og både Bjønnadalvegen, Vervgata og muligvis Gjerdegata står i fare for å bli det samme.⁴¹ Den grønne lungen som befant seg mellom Avholdshjemmet og det gamle Posthuset er blitt tettet igjen. En rekke andre åpne byrom kan stå i fare for å fortettes.⁴² Siktlinjer til og fra sjøen er stengt igjen ved byggingen av de nye

³⁸ Jfr. H. Grytten, "Ålesunds-taka", i *Sunnmøre Arbeideravis* (29/11-, 6/12-, 13/12-1982); *Sunnmørsposten* (5/11-1996); samt VERNEPLAN 1993/2001.

³⁹ Jfr. MELSÆTER 2015.

⁴⁰ Jfr. *Aftenposten* (8/7-2015), s. 32–33; samt E. Wergeland & M. Sprovin, "Kompakt by og balansert utvikling kan kombineres", i *Aftenposten* (21/7-2015), s. 27.

⁴¹ Jfr. *Nytt i Uka* (24/6-2015), s. 64–65; *Sunnmørsposten* (17/6-2015), s. 4; *Sunnmørsposten* (14/7-2015), s. 6.

⁴² Jfr. *Sunnmørsposten* (13/7-2015), s. 2–3.

kontorbygningene på Skansekaia. Den frie sikten til og fra Museumshaugen er delvis tettet igjen som følge av oppføringen av Waaganbygget i Korsegata.

Kulturlandskapet i byen står i fare. Således er flere historisk betydningsfulle villaparker enten allerede blitt bebygd eller de står i stor fare for å bli det.⁴³ Store deler av hagen til Devold-villaen i Einarvika ble bebygd for noen år siden. Park- og hageanleggene til Lied-villaen Kirkegata 31 og Skjerva-Knutsen-villaen Ivar Aasensgate 34 ligger nå (per 7/8-2015) ute til salgs. Hagen til villaen i Øwregata 10 er fraskilt villabygningen og står i fare for å kunne bli bebygd. Det samme gjelder deler av den gamle parken til Liaaen-villaen Borgundveien 17, som tidligere er fraskilt det gamle villahuset og nå tilhører naboeiendommen. Skjebnen til Dalen-villaen Borgundvegen 227a er usikker. Planlagte boligprosjekter ved Utstillingsplassen, på Borgundveien og i Brunholmgata legger opp til å tette igjen flere verdifulle rom og siktlinjer i Ålesund sentrum.⁴⁴

Utvidelser av byrommet:

Historiske kart viser tydelig hvordan Ålesund i løpet av 1800-tallet nærmest organisk vokste seg stor. Ved gjenreisningen etter bybrannen i 1904 fant den homogene byen sin form. Bebyggelsen klatret på sine hauger og grenset naturlig til sjøen, hvor store sjøbuer ble oppført. Det er denne byen som med rette kan kalles Nordens Venezia i jugendstil og historisme. I andre halvdel av 1900-tallet, særlig i 1960-åra, vokste Ålesund ut over sine naturlige bredder.⁴⁵ Det dreier seg her om utfyllinger samt bygging av kaianlegg og bilgater på påler. Utvidelsene førte til at særpreget i bylandskapet ble svekket. Utbyggingene er forståelig med tanke på utviklingen av skipsfarten og biltrafikken. Hvor går så grensene for å utvide Ålesund ut i sjøen før byen blir helt deformert i forhold til sin opprinnelige form? Er det kanskje på tide å vurdere muligheten for heller å fjerne noen av disse utvidelsene i sjøen enn å bebygge dem og/eller ytterligere utvide byen?

Ved en utbygging av Sørsida vil Ålesund få en helt ny bydel, som frem til 1960-åra i stor grad lå under vann og var for det aller meste ubebygd. Denne nye bydelen har sånn sett ingen gammel historisk forankring til den homogene verneverdige bykjernen i Ålesund. Sæpreget i byen utfordres. Om Ålesund overhodet trenger en utbygging av Sørsida har visst druknet i debatten. Det som oppføres der vil faktisk ikke være stort mer interessant enn en hvilken som helst annen kystby i verden. Hvor mye kraft og fokus kommer en utbygging av Sørsida til å ta fra gamlebyen? Hvilke funksjoner og aktiviteter skal flyttes dit fra den eldre bebyggelsen i Ålesund?

Bruk eller kast:

Det synes å være en trend å flytte fra gamle lokaler til nye. Er dette alltid nødvendig? Hva vil utbyggingen av nye kontorbygninger på Skansekaia bringe byen på lang sikt? Eldre lokaler blir stående tomme og byen er pakket inn av en ny tett og firkantet bebyggelse på Skansekaia. Er det virkelig behov for å bygge en helt ny v.g. skole på Sørsida? Latinskolen har en stedskontinuitet som går 150 år tilbake i tid. Eksisterende bygningsmasse oppført tidlig på 1900-tallet har enormt mye historie og symbolikk i seg. Elever har i dette miljøet muligheten til å inngå i en helt unik lærdomsatmosfære. Er det økonomisk å bygge en helt ny skolebygning eller kan den nåværende rehabiliteres og evt. suppleres med en mindre ekstrabygning? Når det gjelder Trappene til

⁴³ Jfr. VILLASTRØK 2015; samt *Sunnmørsposten* (13/7-2015), s. 2–3.

⁴⁴ Jfr. *Sunnmørsposten* (14/7-2015), s. 6; samt *Sunnmørsposten* (17/6-2015), s. 4.

⁴⁵ Jfr. illustrative kart i VERNEPLAN 1993/2001, s. 18–19.

Fjellstua ville det vært mye billigere å restaurere disse enn å lage et helt nytt trappeløp.⁴⁶ Her brukte man unødig mye penger på å fjerne verneverdige trappetrinn for å lage et nytt monument.

I Moloveien finnes mange gode eksempler på hvordan ny virksomhet kan integreres i gamle hus. Her er både boliger, teaterlokale, kontor, butikk og museum. Mange av ungdomshusene i byen blir pent vedlikeholdt og brukt som boliger og forretninger. Restaureringen og den nye bruken av Waldehuset er et utmerket eksempel på hvordan en gammel bygning kan få nytt liv i pakt med sin historie og autentisitet. Terminalen byscene er et aktuelt initiativ i byen, som har integrert ny virksomhet i et gammelt lokale. Her dreier det seg ikke om et gjenreisingshus eller et trehus fra før bybrannen, men om den gamle godsterminalen ved Storneset. Den nye konsertscenen her virker å være en suksess, dette til tross for at bygningen er planlagt å rives når den nye bydelen på Sørsida skal vokse frem. Bruk og vedlikehold av gamle hus opprettholder den historiske kontinuiteten. Kvaliteter fra fortida benyttes videre og byens egenart ivaretas.

Ålesund promoteres som ungdomstilbyen, stedet med et helt unikt kulturhistorisk bygningsmiljø og vakre omgivelser. I realiteten blir det gjort altfor lite i arbeidet med å ta vare på byens særpreget. Som Dag Myklebust så treffende formulerte det i 1995: "Hvis fellesskapet, i dette tilfellet Ålesund kommune, velger å være ungdomstilby, så må det være en overordnet prioritet i forvaltningen av bygningsmassen. Dette betyr at når man har valgt *kulturminnet Ålesund* som sin by-identitet, så må man forholde seg til den realitet at det er hele bysentrum som utgjør kulturminnet, og at det vil få konsekvenser for behandlingen av hver eneste bygning."⁴⁷ Dette utsagnet er i dag, over 20 år seinere, fortsatt høyst aktuelt.

Trenger vi en byantikvar i Ålesund?

Brudd mot vernebestemmelser:

Etter planene som foreligger for den nye bydelen på Sørsida, så ser det ut til at bebyggelsen her i stor grad skal følge enkelte grunnprinsipper i gjenreisingsbebyggelsen etter bybrannen. Det virker som om de fleste husene skal ha skrått skifertak og at bygningenes størrelser sånn noenlunde skal følge proporsjoner fra gjenreisingsbyen.⁴⁸ Positive tiltak. Her distanserer man seg altså fra feilene som ble gjort da Rådhuset ble oppført med sine enorme dimensjoner og firkantede arkitektoniske uttrykk. Det merkelige er at planen for den helt nye historieløse bydelen på Sørsida ser ut til å legge opp strengere bestemmelser for utforming av nye hus enn i det kulturhistorisk verneverdige bygningsmiljøet i Ålesund. Her er nemlig en lang rekke overproporsjonerte bygninger med flatt tak godkjent de siste åra.

Verne- og byformingsplanen for Ålesund sentrum, som trådte i kraft i 1993 og ble nyopprettet i 2001 med godkjent sentrumsplan, er i utgangspunktet et solid dokument med grundige bestemmelser for bevaring av ungdombyen Ålesund.⁴⁹ Her gis klare og gode retningslinjer for hvordan særpreget kan tas vare på samtidig som byen utvikler og fornyer seg. I reguleringsplan for Ålesund sentrum (2000) står det også en rekke gode og grundige bestemmelser som tydelig

⁴⁶ Jfr. T. Melsæter, "Trappene til Fjellstua, et viktig kulturminne fra tida før bybrannen", i *Sunnmørsposten* (11/6-2014), s. 4–5, *Nytt i Uka* (11/6-2014), s. 49; R. Skarbø, "Den store skandalen", i *Nytt i Uka* (15/4-2015), s. 4; samt E. Welle, "Til topps med byens fire én åtte", i *Nytt i Uka* (5/8-2015), s. 18.

⁴⁷ Sitert fra: MYKLEBUST 1995.

⁴⁸ Jfr. *Bestemmelser Ålesund sentrale sørsida* (rev. 12/2-2015, vedtatt av Ålesund bystyre 5/3-2015).

⁴⁹ Jfr. VERNEPLAN 1993/2001.

er ment å sørge for at byen opprettholder sin egenart.⁵⁰ Begge nevnte planer har tydeligvis ikke vært særlig virkningsfulle. De siste 15–20 åra er en lang rekke dispensasjoner fra reglene gitt til utbyggingsprosjekter som har vært med på å forringe kvalitetene i Ålesunds kulturhistoriske og arkitektoniske bygningsmiljø.⁵¹ Her skal nevnes noen eksempler.

Reguleringsplanen (2000) betoner det overordnede mål å sikre gjenreisingsbebyggelsen etter bybrannen både i helhet og detalj ved restaurering/rehabilitering etter antikvariske retningslinjer.⁵² Hva som faktisk skal til for å skifte en inngangsdør, et vindu eller andre elementer i et ungdomshus virker ikke helt klart. Folk kan tydeligvis gjøre mange merkelige forandringer uten at dette ser ut til å følges opp eller kontrolleres av kommunen.⁵³ For kort tid siden satt Burger King i Kipervikgata inn ei glassdør til lokalet sitt, som bryter fullstendig mot retningslinjene for vedlikehold av et ungdomshus. For en tid tilbake skulle Godtemplarnes Hus skifte ei dør til butikklokalet i første etasje. Den gamle døra var ikke original og heller ikke verneverdig. Ved innsetting av ei ny dør var kommunen meget restriktiv til hvordan denne skulle være utformet. Her håndhevet man altså bestemmelsene veldig strengt, men hvorfor synes enkelte å slippe unna reglene? De verneverdige trehusene på Skansekaia fra før bybrannen har også fått nye glassdører. I Skaregata ble det for ikke lenge siden satt opp et nytt vifteanlegg i en innhuk ved inngangen til et ungdomshus. Hvem godkjenner slike ødeleggende fasadeendringer?

Om reglene for bevaring av fasader og trapperom i gjenreisingsbebyggelsen sånn noenlunde blir holdt i hevd, så virker det å være nærmest fritt for å ødelegge inventaret i bygningene. Dette til tross for at reguleringsplanen (2000) fremholder at "bygg innen bevaringsstrøk skal om de fornyes, ominnredes eller repareres, tilpasses den gamle verneverdige bebyggelsen når det gjelder målestokk, materialvalg og karakter."⁵⁴

I verne- og byformingsplanen (1993/2001) vektlegges det at jugendstilen ikke bare er en fasadestil, men at det er sammenheng mellom eksteriør og interiør. "Fasadevern kombinert med fjerning av innvendige elementer og detaljer må derfor betegnes som et alvorlig overgrep mot en ungdombygning."⁵⁵ Videre fremholdes opprinnelige inngangsdører i trapperom som bevaringsverdige.⁵⁶ Disse bestemmelsene har ikke blitt fulgt opp i praksis ved oppussingsprosjekter av ungdomshus i Ålesund de siste åra og mye verdifullt inventar er gått tapt.⁵⁷ Aktuelle eksempler som kan nevnes er rehabilitering av Nedre Strandgate 25 (Hotel Waterfront) og Prestegata 2.

Verne- og byformingsplanen (1993/2001) fremholder at nybygg i Ålesund sentrum bør tilpasses den gamle bebyggelsen i målestokk, materialvalg og karakter, samt at volum og sammenkobling med eksisterende bebyggelse og det offentlige gaterom blir i samsvar med lokal byggeskikk og formspråk.⁵⁸ Etter reguleringsplanen (2000) skal bygninger ha skråtak i skifer.⁵⁹ En rekke overproporsjonerte hus med flate tak, som nylig er bygd eller er under oppføring, bryter mot disse prinsippene. Her kan nevnes: Waaganbygget i Korsegata, Nordea Bankbygget i Notenesgata, det nye huset på Sandborgbrygga, Hotel Waterfront og Bølgen atrium i Nedre Strandgate samt de nye kontorbygningene på Skansekaia.

⁵⁰ Jfr. REGULERINGSPLAN 2000.

⁵¹ Jfr. WELLE 2015; samt FARSTAD 2011, s. 78.

⁵² REGULERINGSPLAN 2000, §20A.

⁵³ Jfr. WELLE 2014.

⁵⁴ Sitert fra: REGULERINGSPLAN 2000, §20E.

⁵⁵ Sitert fra: VERNEPLAN 1993/2001, s. 68.

⁵⁶ Jfr. VERNEPLAN 1993/2001, s. 75.

⁵⁷ Jfr. *Sunnmørsposten* (16/3-1996), s. 3; samt FARSTAD 2011, 78, 83–84.

⁵⁸ VERNEPLAN 1993/2001, s. 78. Jfr. REGULERINGSPLAN 2000, §20E.

⁵⁹ REGULERINGSPLAN 2000, §2C, 2F.

Bestemmelser om grøntarealer er også med i verne- og byformingsplanen (1993/2001). Mellom Avholdshjemmet og det gamle Posthuset var en grønn lunge, som i denne planen fremholdes bevart som friareal.⁶⁰ Området er nå bebyggt. Et stort areal på Skansekaia er merket som verneverdig siktlinje til og fra sjøen.⁶¹ De nye kontorbygningene tetter nå igjen denne sikten. Nevnte plan betoner at karakteristiske landskapstrekk ved bylandskapet i Ålesund sentrum skal fremheves og ikke svekkes av ny bebyggelse og veianlegg.⁶² Kontorbygningene på Skansekaia og Waaganbygget bryter mot dette prinsippet. Reguleringsplanen (2000) påpeker at bygningers form og uttrykk ved havneområdet i byen i størst mulig grad skal tilpasses stedlig sjøhusarkitektur og/eller være i stil med omkringliggende bebyggelses arkitekturuttrykk.⁶³ Kontorbygningene på Skansekaia og Hotel Waterfront følger ikke disse reglene. Sistnevnte er til og med tildelt Olav Høydals minnepris for god byggeskikk, enda dette bygningskomplekset ikke overholder regler fra verne- og byformingsplanen og ikke kan synes å på en "fortjenstfull måte være tilpasset byens eldre bygningsmiljø", slik det står i statuttene for denne prisen. Seint i 2015 ble merkelig nok minneprisen også gitt til nybyggingen av Fjellstuetrappene, enda dette prosjektet ødela den kulturhistoriske kontinuiteten i det gamle trappeløpet (jfr. note 46 og 73).

Nå skal visst verne- og byformingsplanen (1993/2001) være gått ut på dato og det arbeides med en ny som skal integreres i sørsideplanene.⁶⁴ Hvordan kan en plan ha gått ut på dato før en ny er vedtatt? Kan man overhodet stole på at en ny plan vil bli overholdt når den gamle tydeligvis har rukket å bli utdatert før den har blitt satt ordentlig i funksjon? Under folkemøtet med Sørlandsrefsere i 2014 lovte ordføreren personlig å se til at det kom fortløpende i arbeidet med å revidere verne- og byformingsplanen. Følges dette opp?

Kampen om byantikvar:

Spørsmålet om å få en byantikvar i Ålesund har de siste åra vært oppe til debatt.⁶⁵ I 2010 ble et forslag om byantikvar nedstemt i Ålesund bystyre.⁶⁶ I etterkant har Riksantikvaren tilbudt Ålesund kommune å bidra i finansieringen for å opprette en byantikvarstilling, men dette ble igjen avvist av kommunen. Årsaken til avvisningen skal ha vært at man i Ålesund kommune etter sigende skal inneha den arkitektoniske kompetansen som skal til for å ivareta ungdomstilhusene.⁶⁷ En lang rekke utbyggingssaker de siste åra, som har virket ødeleggende på Ålesunds særpreg, viser at her ikke finnes den nødvendige kompetanse, vilje eller slagkraft i byen når det gjelder å verne det arkitektoniske og kulturhistoriske bygningsmiljøet. Plan- og bygningsavdelingen i Ålesund kommune har tydeligvis ikke blitt tildelt nok ressurser for å kunne opprettholde et effektivt vern av byens arkitekturarv. Allikevel uttalte nylig plan- og bygnings sjefen at Ålesund ikke trenger noen byantikvar med vetorett, og at Fylkeskonservatoren og Riksantikvaren er tilstrekkelig som 'vaktbikkjer'.⁶⁸ Det har imidlertid vist seg ved flere tilfeller at disse vernemyndighetene er for lang borte, har for dårlig kapasitet og liten styrke til å håndheve et effektivt bygningsvern i Ålesund. Konkrete saker som kan nevnes er utbyggingen av Ålesund

⁶⁰ VERNEPLAN 1993/2001, s. 38, 58–59.

⁶¹ VERNEPLAN 1993/2001, s. 48.

⁶² VERNEPLAN 1993/2001, s. 62.

⁶³ REGULERINGSPLAN 2000, §18B.

⁶⁴ Jfr. *Nytt i Uka* (28/1-2015), s. 12–13.

⁶⁵ FARSTAD 2011, s. 79–80.

⁶⁶ FARSTAD 2011, s. 80.

⁶⁷ Jfr. WELLE 2014; samt WELLE 2015.

⁶⁸ *Sunnørsposten* (15/11-2014), s. 31.

Storsenter (1997)⁶⁹, utviding av Parken Hotell (2007)⁷⁰, oppføring av kontorbygninger på Skansekaia (2014)⁷¹, forslag om bevaring av Lied-villaen (2010, 2015)⁷² og rehabiliteringen av Trappene til Fjellstua (2014).⁷³

Museene i Ålesund – dvs. Jugendstilsenteret, Aalesunds Museum og Sunnmøre Museum – har de siste åra engasjert seg i liten grad for bevaring av Ålesunds arkitektoniske og kulturhistoriske bygningsmiljø. De har inntatt en anonym tilværelse i debatten i flere år, og det er også uvisst med hvilken kraft og kompetanse de evt. har evnet å ha noen innvirkning som kommunens høringsinstanser i bygge- og vernesaker i Ålesund. Saksbehandlere og politikere i kommunen synes hverken å være sterke nok eller å inneha kunnskapen og viljen som skal til for å hindre at det bygningshistoriske særpreget i byen viskes ut. I verne- og byformingsplanen (1993/2001) står det at prosjekter som klart bryter med denne planens bestemmelser og anbefalinger bør forelegges antikvariske myndigheter og HBR⁷⁴ til uttalelse før endelig behandling finner sted.⁷⁵ Hvor blir det så av den effektive kontrollen?

Faktum er at det per dags dato ikke gjøres nok for å opprettholde et godt vern av Ålesunds bevaringsverdige bygningsmiljø. Byens unike arkitekturarv vil komme til å forfalle enda mer uten en innskjerping på flere nivåer. Ålesund kommune kunne ha fått uvurderlig hjelp i sin forvaltning av gjenreisingsbebyggelsen dersom den hadde hatt fagfolk som bare jobbet med kulturminnene i byen. Her vil en byantikvar med reell innflytelse i kommunen kunne bidra som viktig faglig instans med effektiv slagkraft.

Resultater av vernekampen:

I løpet av de fire tiåra som har gått siden Rønnebergvillaen ble revet, så har man i Ålesund hatt uendelig lange diskusjoner omkring bevaring av byens verneverdige bygningsarv.⁷⁶ Hva er så resultatet av bestrebelsene? Ropene om vern virker ikke å ha sunket ordentlig inn hos dem som sitter med makta i byen. Det merkelige er at politikerne heller synes å høre på kapitalsterke utbyggere enn å lytte til fagfolk og andre personer i byen med kunnskaper og innsikt. Kulturvernere blir ofte oppfattet som klagende sutrekopper, selv om klagesangene faktisk er berettiget. Grunnleggende dreier det seg om samfunnets kulturarv. Hvilken rett har vi til å frarøve fremtidige generasjoner sin arv? For å skjønne nåtida og hvilken vei man bør gå i fremtida, så er kunnskap om fortida helt essensiell.

Omkring 25 % av den opprinnelige gjenreisingsbebyggelsen i Ålesund oppført etter bybrannen i 1904 er forsvunnet enten som følge av riving eller brann.⁷⁷ Ingen har per dags dato

⁶⁹ Jfr. FARSTAD 1998.

⁷⁰ KULTURARV 2009, s. 58, 60.

⁷¹ Jfr. D. Leira, "Ålesunds helseskadelige byutvikling. 'Narrespill' satt i system!?", i *Nytt i Uka* (30/4-2014), s. 53.

⁷² Fortidsminneforeningen Sunnmøre lokallag har både i 2010 og 2015 oppfordret Fylkeskonservatoren om å verne den verdifulle Lied-villaen Kirkegata 31 i Ålesund. Oppfordringene ble ikke tatt til følge, noe som har medvirket til at denne villaeiendommen har blitt svekket som kulturminne. Autentisiteten i inventaret er sannsynligvis forringet. Hagen til villaen er fradelt og lagt ut til salgs. Jfr. FARSTAD 2011, s. 78–79; VILLASTRØK 2015; samt *Sunnmørspostens nettavis* (16/3-2015).

⁷³ Trappene til Fjellstua (jfr. note 46) ble ikke restaurert men renovert, dvs. i veldig stor grad fornyet og endret. Dermed forsvant den historiske kontinuiteten i trappeløpet, noe som svekket trappene som kulturminne. Rehabiliteringsprosjektet ble godkjent av Fylkeskonservatoren. Jfr. O. Kongsvik, "Tilsvaret på spørsmål om trappene til Fjellstua", i *Nytt i Uka* (25/6-2014), s. 53.

⁷⁴ HBR = Hovedutvalget for bygnings- og reguleringsaker i Ålesund kommune.

⁷⁵ VERNEPLAN 1993/2001, s. 62

⁷⁶ Jfr. referansene i avsnittet *Lang vernedebatt*, ovenfor.

⁷⁷ *Nytt i Uka* (2/6-2010), s. 29–31; *Nytt i Uka* (16/6-2010), s. 22; samt FARSTAD 2011, s. 77.

noen eksakt oversikt over hvor mye av det originale inventaret og eksteriøret som fortsatt finnes i de gjenværende husene. Så mye som ca. 50% av den opprinnelige jugendbyen Ålesund kan faktisk være gått tapt. Deler av tapet er uforskyldt ved brann. Videre er mange originale elementer ødelagt fordi huseieren ikke var godt nok informert om verdien av å ta vare på de verneverdige bestanddelene. Dette er således også uforskyldte tap. Her er det i stor grad Ålesund kommunen, museene i byen og vernemyndighetene ellers som ikke har klart å bygge opp et apparat for å informere befolkningen om hva som er verdt å ta vare på i et gammelt hus, samt hvordan dette kan gjøres uten altfor store kostnader for eieren. Til sist er store deler av gjenreisingsbebyggelsen gått tapt ved bevisst og målrettet ødelegging av utbyggere som vil tjene penger på eiendommen sin. Til hvilken pris ødelegges kulturarven? Hva har vi fått tilbake for dette av kvaliteter som beriker Ålesund på lang sikt?

Det burde for lengst ha blitt organisert et huseier- og håndverkernettverk i Ålesund, som kunne formidlet informasjon om verdien å ta vare på gjenreisingshusene samt hvordan nye bygningselementer skånsomt kan integreres i det gamle. En registrering av hele gjenreisingsbebyggelsen ved synfaringer til hvert hus ville være på sin plass. Slik kunne man fått en oversikt over tilstanden til husene samt formidlet kunnskap om restaurering og samlet inn dokumentasjon om bygningene. Her burde kommunen og museene i byen kjenne sin besøkelsestid. Å sitte passiv på sidelinjen og vente på at huseiere tar kontakt har dessverre liten effekt. Bygningsvern trenger faktisk ikke å koste all verden. De aller fleste er i stand til å ivareta et verneverdig jugendhus. Veldig mye materiale i disse husene er av god kvalitet og lett å vedlikeholde hvis man gjør arbeidet i mindre porsjoner kontinuerlig over lengre tid. Står et gammelt hus for lenge uten å vedlikeholdes, så kan det koste dyrt å sette det i stand. Mange huseiere i Ålesund er faktisk veldig flinke til å ta vare på de verneverdige bygningene sine og ser de mange kvalitetene i disse. Et huseiernetverk ville styrket samarbeidet og utvekslingen av erfaringer og kunnskap.

Ålesund ville sannsynligvis vært på Unescos verdensarvliste i dag hvis byen virkelig hadde våknet opp tidlig på 1970-tallet og fått på plass en streng verneplan som ble overholdt. Ved synfaring i Ålesund i 1987 uttalte Unesco-komiteen at det var utelukket å anbefale byen til Verdensarvlista på grunn av det store tapet av autentisitet.⁷⁸ I 2007 besluttet den norske avdelingen av ICOMOS,⁷⁹ som er rådgiver for Unesco i spørsmål om verdensarv, å sette Jugenstilbyen Ålesund opp på listen over de fem mest truede kulturminnene i Norge.⁸⁰ Ålesunds identitet og særpreg står i stor fare for å bli ytterligere svekket. Byen kan stå på randen til å utvikles i hjel. Ålesunds internasjonalt anerkjente arkitekturarv og særpregede bymiljø er uten tvil den største ressurs og markedsware hele byens befolkning har på lang sikt. Utfordringen å sørge for at denne unike arven blir ivaretatt går nå til det nye bystyret i Ålesund.

Utarbeidet av:

Historiker dr. Torgeir Melsæter

Leder av arr.komiteen for Folkemøte om byutvikling og arkitektur i Ålesund 2015

Nestleder i Aalesund Historielag

Styremedlem i Fortidsminneforeningen Sunnmøre lokallag

Ålesund, 15. august 2015 (revid. 9. feb. 2016).

⁷⁸ FARSTAD 2011, s. 78.

⁷⁹ ICOMOS = International Council on Monuments and Sites.

⁸⁰ KULTURARV 2009, s. 28.

Referanser (nevnt flere ganger i fotnotene):

APPELL 2015

Styret i Fortidsminneforeningen Sunnmøre lokallag, "Appell vedrørende byggesaker i Sundgata og Borgundvegen", i *Nytt i Uka* (24/6-2015), s. 64–65.

BJØRGEN 2015

S. Bjørgen, "Kulturarven er kronene verdt!", i *Sunnmørsposten* (14/7-2015), s. 16–17.

FARSTAD 1998

A. Farstad, "Opp som en hjort", i *Nytt i Uka* (14/1-1998), s. 32.

FARSTAD 2011

A. Farstad, "Ålesund, bevaring gjennom riving? En kulturvernens byvandring gjennom hundre års historie", i *Årbok for Fortidsminneforeningen*, bd. CLXV (2011), s. 69–87.

GRYTTE 1996

H. Grytten, *Jugendbyen Ålesund, The City of Art Nouveau*, (Oslo, 1996).

GRYTTE 1999

H. Grytten, *Hjemsted og by*, bd. 2, (Ålesund, 1999).

KULTURARV 2009

Kulturarv og stedsidentitet. Byers kulturmiljø i kryssilden mellom bevaring og utvikling, NIKU Tema 31, utarbeidet av G. Swensen, K. Larsen, P. Molaug og J. Sognnæs, (Oslo, 2009).

MELSÆTER 2015

T. Melsæter, "Ålesunds (ned)brytende byutvikling. Om utpiningen av byens arkitektoniske særpreg og kulturhistoriske miljø", i *Sunnmørsposten* (4/3-2015), s. 22–23 og *Nytt i Uka* (11/3-2015), s. 51.

MYKLEBUST 1995

D. Myklebust, "Den levende Jugendby", i *Sunnmørsposten* (22/5-1995).

REGULERINGSPLAN 2000

Reguleringsplan for Ålesund sentrum (stadfestet 2000). (Jfr. VERNEPLAN 1993/2001).

SKARBØ 2015a

R. Skarbø, "Ny-Ålesund", i *Nytt i Uka* (20/5-2015).

SKARBØ 2015b

R. Skarbø, "Roser eller kaserner", i *Nytt i Uka* (24/6-2015), s. 4.

SUNDE 2014

O. Sunde, "Hvem bestemmer hvordan Ålesund skal se ut? Ordfører Tømmerdal ga klart svar", i *Nytt i Uka* (30/4-2014), s. 52.

TVINNEREIM 1981

H. Tvinnereim, *Arkitektur i Ålesund 1904–1907. Oppattbygginga av byen etter brannen 23. januar 1904*, Aalesunds Museum skrift nr. 13, (Volda, 1981).

VERNEPLAN 1993/2001

Verne- og byformingsplan for Ålesund sentrum, Teknisk sektor Ålesund kommune, (Ålesund, 1993, nyoppretrykk ved Plan- og bygningsavdelingen 2001, med godkjent sentrumsplan, reguleringsplan for Ålesund sentrum, stadfestet 2000). (Jfr. REGULERINGSPLAN 2000).

VILLASTRØK 2015

Styret i Fortidsminneforeningen Sunnmøre lokallag, "Vern om de verdifulle villastrøkene i Ålesund. Om betydningen av å bevare byens kulturhistoriske landskap", i *Nytt i Uka* (18/2-2015), s. 42–43.

WELLE 2014

E. Welle, "Heia Molde og Kristiansund!", i *Nytt i Uka* (17/9-2014), s. 48–49.

WELLE 2015

E. Welle, "Byens verne- og byformingsplan for Ålesund sentrum", i *Nytt i Uka* (4/3-2015), s. 28–29.